

הכנס המדעי ה-14
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ג

הורים ומעורבותם בחינוך

יו"ר: פרופ' רחל סגינר

תרומת עבודה קלינית של סטודנטיות לחינוך מיוחד לתחושת המסוגלות העצמית

The contribution of special education students' clinical work to their sense of self efficacy

קליניקת "הלל" פועלת בחוג לחינוך מיוחד במכללת אורנים ומהווה תכנית הכשרה ייחודית לסטודנטים בשנה השלישית ללימודיהם. במסגרת הקליניקה, תלמידים מבתי ספר יסודיים המתקשים בתחומי הקריאה או החשבון, מגיעים לשיעורים פרטניים הניתנים על-ידי הסטודנטים. ההתנסות בקליניקה מושגת על מודל אינטגרטיבי המבוסס על תאוריות חינוכיות עדכניות הנוגעות הן להכשרת מורים והן להוראה מיטבית של תלמידים לקויי למידה.

משאבים רבים מושקעים בקליניקה במטרה להקנות לסטודנטים את המיומנויות הנדרשות לעבודה עם תלמידים מתקשים: הסטודנטים לומדים שני קורסים, אחד בתחום הקריאה ואחד בתחום החשבון, במהלכם הם רוכשים אסטרטגיות למידה המתאימות לתלמידיהם, ודרכים ליישמן עם תלמידיהם. בנוסף, כל סטודנט מלווה על-ידי שני מומחים בתחום לקויות הלמידה, אחד בתחום הקריאה ואחד בתחום החשבון. כל מומחה נפגש עם כל סטודנט לפגישה פרטנית לפחות אחת לשבועיים, ולעתים אף יותר. במפגשים אלו דנים השניים בהתאמת האסטרטגיות שנלמדו בקורס לצרכיו הספציפיים של התלמיד אותו מלמד הסטודנט, ברפלקציה על שיעורים שהועברו ובתכנון השיעורים העתידיים. כתוצאה מהשקעה משמעותית זו שיערנו שתחושת המסוגלות של סטודנטים לעבוד כמורים לחינוך מיוחד תהיה גבוהה יותר בסוף השנה לעומת תחילתה.

כדי לבדוק שאלה זו נערך מחקר כמותני בו הועברו שאלונים סגורים ל-63 סטודנטים לפני תחילת ההתנסות בקליניקה ובסוף השנה. הממצאים מלמדים כי הסטודנטים חשו שההתנסות בקליניקה ענתה על ציפיותיהם במידה בינונית עד גבוהה. יחד עם זאת, לא נמצא הבדל מובהק בתחושת המסוגלות שלהם בתחילת השנה ובסופה. ייתכן כי ממצא זה הוא תוצאה של אפקט תקרה מאחר שגם בתחילת השנה הסטודנטים חשו תחושת מסוגלות גבוהה יחסית. בדיקת ההבדלים בין ציוני כל אחד משמונת ההיגדים המרכיבים את מדד המסוגלות העצמית בתחילת ובסוף השנה הצביעה על תמונה מעניינת. בארבעה מתוך שמונת ההיגדים, הסטודנטים דיווחו על תחושת יכולת גבוהה יותר בסוף השנה לעומת תחילתה: בסוף השנה הם חשו בטוחים יותר ביכולתם ללמד ולאבחן תלמידים לקויי למידה, להשתמש בדרכי הוראה חלופיות וללמד גם את התלמידים המתקשים ביותר. לעומת זאת, בסוף השנה הם חשו כי ביכולתם להשפיע על הישגי (ציוני) התלמידים בכיתת האם במידה פחותה ביחס לתחילת השנה. תמונה זו מעלה שאלות הנוגעות להתנהלות הקליניקה בתחום איכות הקשר בין הסטודנט המלמד את התלמיד בקליניקה ובין המורה המלמדת אותו בבית הספר.

אוריינטציית עתיד מיוחלת: על הקשר בין דיווחי אימהות וילדיהן המתבגרים**How mothers affect adolescents' future orientation:****A two-source analysis**

אוריינטציית עתיד היא הדימוי הסובייקטיבי שאנשים בכל הגילים יוצרים לעצמם אודות העתיד. ההמשגה הנוכחית מבוססת על שתי הנחות בסיסיות: (1) החשיבה על העתיד איננה גלובלית אלא מתייחסת לתחומי חיים עתידיים (לדוגמה: עבודה וקריירה, נישואין ומשפחה); ו-2) המושג אינו מתייחס לניבוי העתיד אלא לייצוג של העתיד הרצוי והלא רצוי, וכן למטרימים המוטיבציוניים ולתוצאות ההתנהגותיות שלו.

למבנה התאורטי יש שלושה רכיבים: המוטיב ציוני, הקוגניטיבי וההתנהגותי. ייחודו של מחקר זה הוא בהצגה ראשונה של נתונים אמפיריים המתייחסים לאוריינטציית עתיד של אימהות עבור ילדיהן המתבגרים (היינו - אוריינטציית עתיד מיוחלת) והקשר הסיבתי שלה לאוריינטציית העתיד שמבטאים מתבגרים עבור עצמם. האימהות ענו על מאווייהן כלפי ילדיהן (לדוגמה: זה חשוב שבעתיד בתי/בני יפתחו קריירה מקצועית) ואילו הילדים ענו על עצמם (חשוב לי לפתח בעתיד קריירה מקצועית).

על מנת לבדוק שאלות אלה פיתחנו מודל בן שבעה צעדים המתאר את ההשפעה העקיפה (באמצעות הדימוי העצמי של המתבגרים) של תמונת העתיד המיוחלת של אימהות על אוריינטציית העתיד של המתבגרים. מצאנו כי המבנה של אוריינטציית העתיד של האימהות ושל המתבגרים זהה ומאשש את מודל שלושת הרכיבים: מוטיבציוני, קוגניטיבי והתנהגותי, ואת הקשרים הכיווניים ביניהם (היינו מהרכיב המוטיבציוני לרכיבים הקוגניטיבי וההתנהגותי ומהרכיב הקוגניטיבי להתנהגותי). המודל נבדק בקרב 203 מתבגרים יהודים (מתוכם 99 בנות) ואימהותיהם, כולם תלמידי כיתות י"א מן המעמד הבינוני. המשתתפים ענו על שאלוני אוריינטציית עתיד הנוגעים לקריירה מקצועית, לנישואין ומשפחה, והמתבגרים ענו בנוסף גם על שאלונים הנוגעים לדימוי העצמי שלהם.

ניתוח באמצעות משוואות מבניות מראה טיב התאמה מספק בין המודל התאורטי לבין שני המודלים האמפיריים: קריירה מקצועית ונישואין ומשפחה. בהרצאה נדון בשלושה נושאים שנבדקו במחקר זה: (א) בהשפעה שיש לאימהות על ילדיהן; (ב) בחשיבות הדימוי העצמי של המתבגרים כמתווך בין התפיסות של האימהות לבין אוריינטציית העתיד של המתבגרים עצמם; ו-ג) במבנה הזהה של אוריינטציית עתיד של אימהות כלפי ילדיהן ושל מתבגרים על עצמם.

Nurit Gur-Yaish, Ora Aviezer, Gal Slonim

אמונה של אימהות לגבי טבע האינטליגנציה, והשפעתה על תחושת המסוגלות
שלהן ועל מעורבותן בתחום הלימודי

**The impact of mothers' implicit theories regarding the nature of
intelligence on their self efficacy and
involvement in their children's learning**

החוקרת ההתפתחותית קרול דווק (Carol Dweck) טוענת, על סמך מחקרים רבים, כי לאמונה שהאינטליגנציה היא תכונה משתנה יש השפעה חיובית על המוטיבציה של הלומדים, על האופן בו הם תופסים כישלון ועל התמודדותם איתו. על-פי תאוריה זו, תלמידים המאמינים שהאינטליגנציה היא תכונה משתנה, באים לבית הספר במטרה ללמוד, מפרשים כישלון כנובע מלמידה לא מספקת ועובדים קשה יותר בעקבות כישלון. לעומתם, תלמידים אשר מאמינים שהאינטליגנציה היא תכונה קבועה, באים לבית הספר במטרה לקבל ציונים טובים (או להרגיש חכמים), מפרשים כישלון כהוכחה לטיפשותם, ומגיבים לכישלון בחוסר אונים.

במחקר זה נבדק הקשר בין אמונות של אימהות לגבי טבע האינטליגנציה (האם היא קבועה או משתנה) לבין תחושת המסוגלות שלהן לעזור לילדיהן בתחום הלימודי, ומידת המעורבות שלהן בלימודי הילד. 128 אימהות לילדים בכיתות ד-ה מארבעה בתי ספר בצפון הארץ השתתפו במחקר. הגיל הממוצע של האימהות היה 42, רובן היו נשואות ובעלות תואר אקדמי. האימהות התבקשו למלא שאלונים העוסקים בתפיסה של מידת הקביעות של האינטליגנציה, תפיסת מסוגלות בהקשר האקדמי (כלומר, באיזו מידה חשה האם שהיא מסוגלת לעזור לילדיה בתחום זה), מידת המעורבות שלה בבית ובבית הספר, והמידה בה הילד מערב אותה במתרחש בבית הספר.

כדי לבדוק את הקשר בין מדדי המחקר, נערך ניתוח משוואות מבניות אשר העלה כי אימהות אשר תפסו את האינטליגנציה כתכונה משתנה, חשו יותר מסוגלות לעזור לילדיהן בתחום הלימודי והיו מעורבות יותר בתחום זה, גם בבית וגם בבית הספר. אימהות אלו גם דיווחו שהילד מערב אותן יותר בנעשה בבית הספר. המודל הסביר 24% מהשונות במעורבות האימהות. מחקר זה מרחיב את ממצאיה של דווק אשר עסקו בעיקר באמונות של תלמידים, ומציע כי כמו אצל ילדים, גם אצל אימהות, האמונה שהאינטליגנציה היא תכונה משתנה, מייצגת תפיסה אדפטיבית יותר מאשר האמונה שהאינטליגנציה היא תכונה קבועה. נראה כי תפיסת האינטליגנציה כתכונה משתנה מאפשרת לאימהות להשפיע על הלמידה של ילדיהן ולהיפתח אליהם באופן שמאפשר לילדים להיעזר בהתערבות האימהות.

מילות מפתח: מוטיבציה, תפיסות אימהיות, תחושת מסוגלות אימהית, מעורבות אימהות

הורות דמוקרטית - מסרים סותרים בספרי הדרכה להורים

Democratic parenting: Paradoxical messages in parenting books

ספרי הדרכה להורים עוסקים בשנים האחרונות בנושא של הורות דמוקרטית. מתוך ההנחה כי על ההורים לחנך את ילדיהם להיות אזרחים דמוקרטיים אקטיביים, רציונליים, ואחראיים, ההורים מתבקשים להפעיל את סמכותם באופן לא כוחני, ולשתף את ילדיהם בקבלת החלטות האישיות והמשפחתיות. אולם ההנחה כי כל ילד כשיר לקבל לידי יותר כוח, ולהגדיל את חופש הבחירה וההחלטה שלו, יוצרת פרדוקס חינוכי. זאת משום שילדים הם בעלי ניסיון חיים מצומצם יותר מזה של אנשים בוגרים, ופחות מפותחים מהם מבחינה מוסרית ואינטלקטואלית.

המחקר הנוכחי מתמקד בפרדוקס זה. המחקר בוחן כיצד מיישבים ספרי ההדרכה להורים את הסתירה שבין האידיאל הדמוקרטי של חלוקת כוח שווה, מתן חופש בחירה וקבלת החלטות משותפת של כל בני המשפחה, ובין חוסר כשירותם של הילדים לתפקד כאזרחים דמוקרטיים. המחקר בוחן שאלה זו באמצעות ניתוח תוכן של שני ספרים רבי מכר שמייצגים שתי גישות מרכזיות בתחום הדרכת ההורים בישראל ובארצות מערביות שונות. **ילדים: האתגר** הוא ספר מרכזי שמייצג את התאוריה האדלריאנית (Individual Psychology), והספר **הורות יעילה** מייצג את גישת ההורות היעילה (Parent Effectiveness Training). המחקר מתאר באמצעות ניתוח תוכן את הטכניקות התקשורתיות והחינוכיות שהוצעו בספרים על מנת לעזור להורים להסדיר יחסים דמוקרטיים במשפחה, ובוחן באמצעות ניתוח ארגומנטטיבי את הטיעונים, ההסברים והדוגמאות שמאששים את יעילותה של כל אחת מהטכניקות המוצעות.

ממצאי המחקר מראים כי הספרים מציעים להורים מספר טכניקות חינוכיות ותקשורתיות, ביניהן - משמעת ללא הפעלת כוח (firmness without dominating) ודיון משפחתי (family meeting). מטרתן של טכניקות אלה היא ליצור יחסים דמוקרטיים שבהם ההורה אינו כופה את כוחו על הילד, ומנתב אותו לקבל החלטות באופן אוטונומי. למרות כוונה זו, הדוגמאות המובאות בספרים מכוונות את ההורים להפעיל כוח באופן בלתי ישיר (תוך שמירה על אווירה ידידותית כדי למנוע קונפליקטים בין ההורה והילד). זכות הבחירה שניתנת לילד בדוגמאות היא מצומצמת, והוא מנותב לקבל את החלטות שנראות להורה נכונות.

ממצאים אלו מלמדים כי המסרים המועברים בספרי ההדרכה להורים הם מסרים סותרים ומבלבלים. הם המלמדים את ההורים ליצור במשפחתם סדר חברתי בלתי דמוקרטי ומניפולטיבי. לפיכך מציע המחקר למחנכים ולהורים להשתמש במודל חינוכי שונה, הקרוי 'משמורת' (guardianship). מודל זה מבהיר כי במשפחה לא תיתכן חלוקת כוח שווה בין הורה וילד. עם זאת על ההורה לחפש הזדמנויות שבהן הוא יכול לאפשר לילד להיות מעורב בהחלטות משפחתיות ולממש את חופש הבחירה שלו. כך יוכשר הילד לתפקד כאזרח כשיר ודמוקרטי.